

AYSEL MAMEDOVA
Bakı Mühəndislik Universiteti
Xırdalan şəhəri Həsən Əliyev küçəsi
mamedovaay@gmail.com

QURBAN SƏİDİN “ƏLİ VƏ NİNO” ƏSƏRİNDƏ ŞƏRQ VƏ QƏRB TƏFƏKKÜRÜNÜN MÜƏLLİF İDENTİFİKASIYASINA TƏSİRİ

Xülasə

Məqalədə Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatının nümayəndəsi olan Qurban Səidin “Əli və Nino” romanının bir neçə kontekstdə təhlili verilmişdir. Romanda Qafqazlı müsəlman və xristian olan iki gəncin sevgisindən və çətinliklərindən bəhs olunduğundan, məqalədə Şərq və Qərb mədəniyyətinin oxşarlıqları və fərqlilikləri, müsəlman və xristian adət-ənənələri, məhəbbətin gücü kimi nüanslar ətraflı şəkildə araşdırılmış və təhlil edilmişdir. Qurban Səid “Əli və Nino” əsərində sadəcə iki gəncin məhəbbətini deyil, həmçinin, o dövrün tarixi-coğrafi vəziyyətini, Şərq və Qərb mədəniyyətlərinin arasındakı toqquşmanı, dinin cəmiyyətə və insanların seçimlərinə təsirini geniş şəkildə əks etdirmişdir. Yazıçı Əlinin timsalında vətənpərvər, şücaətli, çətinliklərə baxmayaraq, sevgisinin arxasınca sonuna qədər gedən bir müsəlman azərbaycanlı gənci təsvir etmişdir.

Ninonun timsalında isə, gözəl, qorxmaz, dini və mədəni təzyiqlərə davam gətirən, sevgisinə görə lazım gəldikdə çadra geyinən və evə dustaq edilməyə dözən xristian gürcü qızı əks etdirilmişdir. Kitabda tarixi hadisələrin geniş təsviri, müharibələrin insanlar üzərindəki təsiri də ətraflı şəkildə verildiyinə görə Qurban Səidin “Əli və Nino” romanı həm tarixi, həm coğrafi, həm dini, həm də mədəni əhəmiyyətə malikdir və Azərbaycan ədəbiyyatının incilərindən hesab olunur.

Açar sözlər: sevgi, mədəniyyətlərarası toqquşma, din, qəhrəmanlıq

Qurban Səidin 1937-ci ildə nəşr etdirdiyi klassik əsəri olan “Əli və Nino” Cənubi Qafqaz ərazisinə ədəbi giriş kartı hesab olunur. Romanda 20-ci əsrin əvvəllərində Azərbaycandakı siyasi, iqtisadi və mədəni şərait canlandırılmış, milli istiqlaliyyət mübarizəsinin faciəvi aqibəti göstərilmişdir. “Əli və Nino” romanında yazıçı azərbaycanlı gənc Əli və gürcü qızı Nino arasında olan məhəbbəti təsvir edərək, Şərq və Qərb mədəniyyətinin oxşarlıqlarının və fərqliliklərini geniş şəkildə əks etdirmişdir. Romanın mövzusu çox genişdir və özündə sevgi və ehtirası, müharibə və inqilabı, şərəf və alçaqlığı, dağları və çölləri, kosmopolitan Bakını, həmçinin, Tiflisin küçələrini, dərddli Tehranı, Avropanı və Şərqi cəmləşdirmişdir. Burada həmçinin islam, xristianlıq və yeni-yeni yaranmağa başlayan bahaizm dinlərinin insanların həyat və düşüncə tərzinə olan təsirləri göstərilmişdir.

Qurban Səid romanın qəhrəmanlarını ilk dəfə Bakının küçələrində qarşılaşdırır və beləliklə, Əli və Ninonun çaxnaşmalı eşq macəraları başlamış olur. Buna baxmayaraq, bu roman sevgi nağılından daha artığını oxucuya təqdim edir. Yazıçı romanda yüksək təsvir bacarığından istifadə edərək Bakının küçələrini, küləyini, Tiflisi, Qarabağı, həmin dövrün sosial və psixoloji düşüncə tərzini və eyni zamanda, Şərq və Qərb mədəniyyətinin iki gəncin sevgi macərasına necə təsir göstərdiyini ətraflı şəkildə təsvirini vermişdir. Bu baxımdan “Əli və Nino” əsəri tarixi, dini və mədəni baxımdan əhəmiyyətli romandır.

Əli və Nino Qafqazlı ailələrin övladlarıdır, amma, buna baxmayaraq, hər ikisi müxtəlif dinə, millətə və mədəniyyətə məxsus olduqları üçün fərqli düşüncə və yaşama tərzinə malikdirlər. Əli tamamilə şərq-müsəlman adət-ənənələrinə bağlı olan bir ailədə yaşasa da, rus məktəbində oxuması və gürcü qızı Ninoya qarşı olan sevgisi səbəbi ilə müəyyən qədər Avropa mədəniyyətinin təsirinə məruz qalır. Bununla belə, onlar bütün bu fərqliliklərə rəğmən evlilik qərarı aldıqda və ailələrinə bununla bağlı məlumat verdikdə hər iki ailədə mədəniyyətlərarası toqquşma baş verir.

Əlinin atası oğlunun gürcü qızı ilə evlənmək istəməsini əvvəlcə xoş qarşılamır və istəsə, şərq mədəniyyətinə uyğun olaraq, oğlunun bir neçə qadınla evlənə bilmək hüququnun olduğunu deyir. Eynilə, Qərb mədəniyyətinin nümayəndəsi olan Ninonun atası da bu evliliyə isti münasibət göstərmir və düşünür ki, Əli bir neçə qadınla evlənmək əvəzinə Ninoya qarşı sadıq olmalıdır, onu sonsuz sevməlidir və ona qarşı hörmət və sevgi göstərməlidir.

Kitabda təsvir olunmuş mədəni fərqliliklərə baxmayaraq, Əli və Nino heç vaxt bir-birilərinə qarşı yad hiss etməyiblər. Onların heç biri ailələri və ya dostları tərəfindən tamamilə təcrid edilməyib. Əli və Ninonu ayıran səbəb mədəni və ya dini fərqliliklər deyildi, onları ayıran məhz xarici qüvvələr tərəfindən başlatılan müharibə idi. Əlinin erməni əsilli dostu Naxaçaryan əvvəllər Nino ilə münasibətlərində Əliyə köməklik göstərsə də, zamanla onda Ninoya qarşı məhəbbət yaranır və bir gecə o, Ninonu gəzintiyə aparır. Bundan xəbər tutan Əli Naxaçaryanı öz əli ilə öldürür, amma Ninoya olan sevgisi ona zərər verməyə icazə vermir. El adətinə görə Əli Ninonu öldürərək cəzalandırmalı idi, lakin o Ninonu sərbəst buraxır və Naxaçaryanın ailəsinin ondan qisas alacağını düşünərək Dağıstana qaçır. Bir müddət sonra Nino həsrətə dayana bilməyərək Dağıstana gəlir, Əlini tapır və onlar gizlicə evlənilirlər. Lakin onların xoşbəxtlikləri çox çəkmir, Bakıda müharibənin başladığı xəbərini alan kimi onlar dərhal geriye qayıdırlar. (1, 72-98)

Əli Bakı uğrunda mübarizələrə qoşulur, amma nə vaxt ki, onun tərəfi məğlub edilir, Əli və Nino Tehrana qaçmalı olurlar. Bu zaman Nino Tehrandakı dini və mədəni fərqliliklərə görə müəyyən təzyiqlərə və qadağalara məruz qalır. Bakıda yaşadığı müddətdə Nino düşünürdü ki, qadınların baş örtüyü taxması lazımsız bir şeydir, amma Əli fikirləşirdi ki, qadın üçün hicab vacibdir, çünki onu yad baxışlardan qoruyur. Buna baxmayaraq, Nino Bakıda olduğu müddətdə başını bağlamadı, çünki Bakıda belə bir məcburiyyət yox idi. Lakin nə vaxt ki, onlar Tehrandə yaşamağa başlayırlar, artıq bu hal məcburi xarakter daşıyır, həmçinin Nino ev dustağına çevrilir və bu səbəbdən o burada özünü çox narahat və yalnız hiss edir. Bu epizoddan aydın olur ki, Nino bir qadın kimi öz mədəni və dini fərqliliyinə görə müsəlman qadınlardan daha azad, sərbəst və hüquqlarını bilən biridir, ona görə də başını bağlayaraq onun azadlığının sərhədləndirildiyini düşünür. (5)

Dini və mədəni oxşarlıqlara baxmayaraq, Əli də öz həyat yoldaşı Nino kimi İranda özünü narahat hiss edir, ona Parisdən də iş təklifi gəlməsinə baxmayaraq, o, bu təklifi rədd edir. Əli düşünür ki, necə ki, Nino Tehrandə özünü yad hiss edir, eləcə də o Parisdə özünə yer tapa bilməyəcək və narahat hiss edəcək. Əli fikirləşirdi: “Yox, mən Firdovsinin qəzəllərindən, Hafizin eşq ah-nalərindən, və Sədinin kəlamlarından ibarət deyiləm. Fars güllərinin qoxusu artıq yoxa çıxıb, onun əvəzinə, ətrafımı Bakının təmiz havası, dənizin qoxusu, qum və neft əhatələyib.” (3, 105-107) Buradan belə qənaətə gəlmək olar ki, hər iki qəhrəman şərq və qərb mədəniyyətinin qovşağı olan Bakıda böyüdükləri üçün elə bu əsrarəngiz şəhərdə yaşamağı rahat və xoşbəxtlik hesab edirlər.

Qurban Səid bu romanda yeni Qafqazın yaranmasını ətraflı şəkildə təsvir edir. Əsərdə Azərbaycan tarixində qısa və çaxnaşmalı olan bu dövr, Qafqaz üzərində mübarizə aparan Rus, Fars, Türk, Britaniya kimi böyük imperiyaların mübarizəsi geniş şəkildə öz əksini tapmışdır. I Dünya Müharibəsi ərəfəsində Əli və dostları Çar hökumətinin tərəfində

mübarizə aparsalar da, türklər Rusiyaya qarşı müharibə elan etdikdən sonra vəziyyət dəyişməyə başlayır. Əslən şiə müsəlmanı olan Əli sünni müsəlmanı olan türklərin tərəfində vuruşmaqda tərəddüd yaşayır.

Yeni Azərbaycanın doğulması məsələsi də bu kitabın vacib ünsürlərindən biridir. Əli Bakıya qayıdan zaman əmisi oğlu Bəhram xan ona yeni, inkişaf etdirilmiş İran dövləti qurmağı təklif edir. Ancaq Şirvanşirlər ailəsinin eyni qanından olmalarına baxmayaraq Əli bu təklifi rədd edir. (2, 53-65) Daim imperiya əsarətində yaşamış, əcdadları imperiyanın görkəmli döyüşçüləri olmuş Əlinin atası üçün də Yeni Azərbaycan anlayışı yad idi. Əlini və atasını bir-birindən ayıran din və ya adət-ənənə deyildi, məhz Yeni Azərbaycana saqidlilik idi. Atası Əliyə deyir ki, o artıq Bakını tərk edib İrana gedir: “Mən bizim yeni bayrağımızdan, yeni hökumətin səsinə, bütün şəhəri cənginə almış allahsızlıq fikirlərindən məmnun deyiləm. Mən yaşlı bir adamam, Əli xan. Mən bütün bu yeni şeylərə dözə bilmərəm. Sən gənc və qoçaqsan, burada qalmalısan. Azərbaycanın sənə ehtiyacı var.” (3, 215-220)

Qurban Səid hər şeyin göründüyü kimi olmadığını göstərməyi yaxşı bilirdi. Bunu kitabdakı xarakterlərdən olan Seyid Mustafanın timsalında görmək mümkündür. O, şiə məzhəbinin güclü, demək olar ki, fatanik tərəfdarıdır, bununla belə, o həmçinin mənəviyyatlı və düşüncəli insandır. Mustafa mühafizəkar düşüncə tərzinə malik olsa da, inanılmazdır ki, Əli ilə evlənmək üçün yollara düşən Ninoya da məhz o yoldaşlıq edir. Hətta Mustafa onların evlənmələrinə də başçılıq edir. (4) Əsərin sonunda oxucuya göstərilir ki, şiddətə əl atan Mustafa yox, Bolşeviklərdir. Onlar onun atasını öldürür, dua etmək üçün gəldiyi məscidin qarşısında onun özünü döyür və ağzına donuz əti tıxayırlar. Kitabdakı Mustafa obrazı Səidin romanının necə dərin bir əsər olduğunu göstərən nüanslardan biridir.

Ümumilikdə götürüldükdə, Qurban Səidin “Əli və Nino” romanı Azərbaycan mühacirət ədəbiyyatına daxil olan bütün forma və janrlar (publisistika, poeziya, nəsr, dramaturgiya və s.) arasında ən məşhur əsərlərdən biri hesab olunur.

Şərq və Qərb mədəniyyətinin ortasında çaşqın qalmış bu iki gəncin məhəbbəti oxucunu əsərə bağlayır və ona unudulmaz hisslər yaşadır. Azərbaycan tarixinin ən çaxnaşmalı, ən qarışıq dövrlərini əks etdirən bu kitab Əlinin timsalında oxucuya müəyyən qədər vətənpərvərlik hissini, vətənə bağlı olmağı aşılayır.

Əsərin qəhrəmanı Əli sonda müharibədə öldürülsə də, Nino ilə olan məhəbbəti, bir-birinə qarşı sadıq qalmaları son ana qədər davam edir və onlar oxucuya bütün çətinliklərə tab gətirərək əsl sevginin nə olduğunu göstərirlər. Nəticə etibarilə, “Əli və Nino” əsəri həm coğrafi, həm tarixi, həm dini, həm də mədəni baxımdan əhəmiyyətli hesab olunur və Azərbaycan ədəbiyyatında yeri danılmazdır.

Ədəbiyyat:

İngilis dilində

1. Said, Kurban. *Ali and Nino: A Love Story*. Trans. Jenia Graman. New York: Anchor, 2000.
2. Goble, Paul. “Not Just a Question of Authorship: A Literary Excavation into ‘Ali and Nino’.” *Azerbaijan in the World* 4.3 (February 1, 2011): 4-6. Internet. May 25, 2011.

Azərbaycan dilində

3. Əli və Nino. [Tərc. Mirzə Həzər and Məcid Musazadə]. Baku: Şərq-Qərb, 2006

Linklər

4. <https://www.eurasiareview.com/24032012-ali-and-nino%E2%80%99s-enduring-mystique-analysis/>
5. <http://jhss-khazar.org/wp-content/uploads/2012/12/4cu-meqale-nevshehir.pdf>

A.Mamedova

The impact of the Eastern and Western culture on the author's identification in Kurban Said's "Ali and Nino"

Summary

The article gives the analysis of the representative of immigrant literature Kurban Said's novel "Ali and Nino" on the several contexts. The novel is about the love and the hardships of Caucasian muslim boy and christian girl, so similarities and differences between Eastern and Western cultures, muslim's and christian's traditions, the power of love and such kind of nuances are widely researched and analysed.

In "Ali and Nino" Kurban Said thoroughly touches upon not only the love of two young people but also the historical and geographical condition of that time, the clashes between Eastern and Western cultures and the impact of the religion on society and people's choices. In the characterisation of Ali the author describes a patriotic, courageous Azerbaijani muslim young boy who never abandons his love despite of many challenges.

Besides, in the identification of Nino Said depicts a beautiful, brave Georgian christian young girl who bears religious and cultural pressures, secluding and wearing chador for her love. The book clearly enlightens historical background of that time and the impact of wars on the society, that's why,

Kurban Said's "Ali and Nino" has a great historical, geographical, religious and cultural importance and is considered to be one of the most precious literary works of Azerbaijani literature.

Key words: love, cultural clash, religion, valour

A.Мамадова

Влияние восточной и западной культуры на идентификацию автора в «Али и Нино» Курбана Саида

Резюме

В статье дан анализ романа представителя иммигрантской литературы Курбана Саида «Али и Нино» по нескольким контекстам.

Это роман о любви и борьбе кавказского мусульманина и христианской девушки, сходство и различия между восточной и западной культурами, мусульманскими и христианскими традициями, сила любви и подобные нюансы широко исследуются и анализируются в этой работе.

В «Али и Нино» Курбан Саид подробно рассказывает не только о любви двух молодых людей, но и об историческом и географическом положении того времени, столкновениях между восточной и западной культурами и влиянии религии на общество и выбор людей. В образе Али автор описывает патриотичного, мужественного азербайджанского мусульманина, который никогда не оставляет свою любовь, несмотря на многочисленные проблемы.

В характере Нино изображена красивая, смелая грузинская христианская молодая девушка, которая испытывает религиозное и культурное давление, уединение и вынуждена носить чадры за свою любовь.

Книга ясно освещает исторический фон того времени и влияние войн на общество, поэтому «Али и Нино» Курбана Саида имеет большое историческое, географическое, религиозное и культурное значение и считается одним из самых ценных литературных произведений азербайджанской литературы.

Ключевые слова: любовь, культурное столкновение, религия, доблесть

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 21.05.2019

Çapa qəbul olunma tarixi: 20.06.2019

Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Şəfəq Dadaşova tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur.